

V I N T A G E

Nicolae Suțu (1798–1871) s-a născut pe malurile Bosforului, într-o familie care a dat Principatelor trei domni. Este fiul lui Alexandru Vodă, ultimul domn fanariot al Țării Românești, și al Eufrosinei Callimachi; educația pe care o primise trebuia să-l așeze pe tronul unuia din principatele române. Cum istoria își schimbă cursul, se căsătorește cu fiica marelui vornic Constantin Cantacuzino și își pune cunoștințele vaste, puterea de muncă, rigoarea și ambiția în slujba contelui Kiseleff și apoi a domnilor regulamentari ai Moldovei, clădind una dintre cele mai prodigioase cariere de om de stat din secolul al XIX-lea românesc. Timp de aproape trei decenii se află în miezul puterii sub toate stăpânirile, aducând o contribuție esențială la procesul de construcție instituțională și legislativă pe care-l presupune europenizarea Principatelor. Participă din plin la redactarea Regulamentului Organic, apoi este postelnic (1832), mare postelnic (1834), vornic (1835), secretar particular al domnitorului Mihail Sturdza (1835–1848), ministru de finanțe (1839, 1841–1843, 1849), mare postelnic din nou (1842), mare logofăt (1843), mare logofăt al justiției (1846–1848, 1849–1851), autorul principal al Regulamentului instrucției publice (1843), președintele Sfatului Administrativ extraordinar, director al Teatrului Național din Iași (1845–1846) secretar particular al domnitorului Grigore Al. Ghica (1849–1855), caimacam (1852), președintele Consiliului de Miniștri și ministru de interne (1853), ministrul cultelor și al instrucției publice (1853), deputat (1859). După Unire este solicitat și de Alexandru Ioan Cuza; devine membru al Comisiei Centrale însărcinate cu unificarea legislației Principatelor (1860–1862). Conservator moderat în politică, liberal în gândirea economică, filorus convins, se bucură de prețuirea străinilor de care depinde în acele vremuri soarta Principatelor, turci, austrieci sau francezi. Este socotit primul economist și statistician de la noi, cu contribuții de pionierat citate și azi în orice studiu asupra economiei Principatelor din secolul al XIX-lea: *Aperçu sur les causes de la gêne et de la stagnation du commerce, et sur les besoins industriels de la Moldavie* (1838), *Aperçu sur l'état industriel de la Moldavie* (1838), *Actes de l'organisation d'une Banque nationale de Moldavie* (1852), *Des moyens propres à donner l'impulsion à l'industrie* (1861), *Quelques observations sur la statistique de la Roumanie* (1867). Lucrarea sa economică fundamentală este *Notions statistiques sur la Moldavie* (1832, 1840, trad. română *Notiții statistice asupra Moldaviei*, 1852).

Georgeta Filitti, doctor în istorie, a publicat, în țară și străinătate, cărți și studii cu privire la istoria modernă a României (aspecte economice), secolul fanariot și relațiile româno–elene, exilul românesc. Colaborări la enciclopedii și volume de documente. A alcătuit ediții critice din opera lui M. Kogălniceanu (Premiul Academiei, 1983), N. Iorga, V. Slăvescu, I.C. Filitti, Rigas Velestinul (peste 30 vol.). A recuperat numeroase fonduri de arhivă (în special corespondență) și literatură memorialistică. Traducător din franceză și engleză (I. Bălăceanu, Matila Ghyka).

Memoriile Principelui
NICOLAE SUȚU
mare logofăt al Moldovei
(1798–1871)

Traducere din franceză,
introducere, note și comentarii de
GEORGETA FILITTI

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Radu Gârmacea
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Corneliu Radu
Corector: Elena Dornescu
DTP: Corina Roncea, Dan Dulgheru

Tipărit la Proeditură și Tipografie

*Mémoires du prince Nicolas Soutzo,
grand-logothète de Moldavie, 1798–1871,
publiés par Panaïoti Rizos, Vienne, Gerold & Cie, 1899*

© HUMANITAS, 2013, pentru prezenta ediție

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

SUȚU, NICOLAE

Memoriile Principelui Nicolae Suțu, mare logofăt al Moldovei: 1798–1871 /

Nicolae Suțu: trad., studiu introd., note, comentarii: Georgeta Filitti. –

București: Humanitas, 2013

ISBN 978-973-50-4050-5

I. Filitti, Georgeta (ed. șt.)

94(498.3)”1798/1871” (0:82-94)

821.135.1-94

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Traducerea de față s-a făcut după *Mémoires du prince Nicolas Soutzo, grand-logothète de Moldavie, 1798–1871*, XII + 434 pp., publicată în 1899 la Viena de Panaioti Rizos.

În legătură cu acest editor precizăm că anumite afinități spirituale, ca și colaborarea în diferite organisme guvernamentale cu N. Suțu au îndrituit părerea că sub numele lui P.R. s-ar ascunde Dimitrie A. Sturdza, prieten devotat al economistului (V. Slăvescu, *Viața și opera economistului Nicolae Suțu, 1798–1871*, București, 1941, pp. 82–83). Se pare că cel care s-a ocupat efectiv de ediție a fost Cezar Colescu Vartic (1864–1900), colaborator discret al lui D.A. Sturdza. Astfel, manuscrisul românesc nr. 1023 de la Biblioteca Academiei ar fi fost pregătit de acesta și prefațat de D.A. Sturdza. Lucrarea celor doi a apărut sub un nume de împrumut poate datorită faptului că cel dintâi era excesiv de modest, iar celălalt, la data tipăririi, era prim-ministru și prin urmare reticent în a publica un text al cărui conținut, fie și *a posteriori*, putea da naștere la discuții.

Față de ediția în limba franceză, textul nostru prezintă următoarele deosebiri:

– Am renunțat la prefața lui Panaioti Rizos, ale cărei informații despre N. Suțu se regăsesc în *Memorii*. În plus, el avertizează că la un moment dat autorul însuși intenționase să publice textul, dar l-a reținut faptul că aprecierile sale puteau deranja unele persoane. După moartea lui N. Suțu însă și după scurgerea a 28 de ani, editorul a considerat că *Memoriile* puteau fi publicate, aceasta cu atât mai mult cu cât se temea ca hârtiile rămase de la el să nu se piardă, așa cum s-a întâmplat cu arhiva altor contemporani.

– Tabla de materii a fost mutată la sfârșitul volumului.

– Anexele de documente, ca și scrisorile primite de N. Suțu și incluse în text au fost date sub formă de rezumat în note.

– Capitolul LV, care formează cel dintâi apendice al primei părți, a fost reținut numai în rezumat, deoarece majoritatea aserțiunilor cuprinse acolo se regăsesc în alte capitole. Apoi el cuprinde și pasaje din lucrările unor autori cu care N. Suțu intră în polemică sau din cronicile țării, care prin urmare nu constituie texte ale acestuia.

– Notele autorului poartă mențiunea necesară și sunt marcate în text cu cifră romană.

Cât privește traducerea, pentru unii termeni am dat echivalentul care circula în secolul al XIX-lea: așa, de pildă, *Adunare Obștească* pentru *Assemblée nationale*, *Sfat Administrativ* pentru *Conseil des ministres* etc.

Prima ediție a traducerii de față a apărut în 1997, la Editura Fundației Culturale Române.

La cererea Editurii Humanitas, parte din notele și comentariile editoarei, aflate în ediția precedentă la sfârșitul fiecărui capitol, au fost grupate la sfârșitul volumului (pp. 395–441), iar cele indispensabile pentru o lectură fluentă au trecut în subsol. Tot la final și-a găsit locul și iconografia însoțitoare a textului (pp. 377–394).

G.F.

MEMORIILE PRINCIPELUI
NICOLAE SUȚU

PREFAȚA AUTORULUI

1853

Să încerci la vârsta de 54 de ani să arunci o privire retrospectivă asupra acelor evenimente care au marcat cu câteva jaloane răzlețe scurgerea vieții, să aduni amintirile și să le consemnezi într-o culegere ce poate oferi oarecare ordine e o sarcină pe cât de grea, pe atât de ingrată.

Îi previn deci pe acei care ar putea citi vreodată aceste pagini că nu vor găsi în ele nici interes istoric, nici hrana oferită adesea amatorilor de necunoscut la lectura memoriilor. Sfera mea limitată de acțiune nu mi-ar da dreptul să sper la această curiozitate.

De altminteri, pentru a scrie memorii trebuie să fi avut acest lucru în minte de mai mult timp și să fi ținut evidența împrejurărilor celor mai de seamă la care ai fost martor. Nefăcând-o, am recurs pur și simplu la amintirile mele, pentru a extrage câteva note cu caracter anecdotic care, dincolo de cercul îngust al familiei, prezintă cu atât mai puțin interes, cu cât o mare parte din fapte s-ar putea să-mi fi scăpat sau să le fi reținut într-o formă confuză.

E firesc să trec rapid peste epocile îndepărtate și să mă ocup cu prezentarea mai amplă a faptelor din ultimii ani.

Printre însușirile cu care Providența a fost zgârcită față de mine, cea pe care am regretat-o cel mai adesea a fost memoria.

Din fericire, prima jumătate a secolului nostru a fost rodnică în evenimente de seamă, de care se leagă mai mult sau mai puțin existența tuturor contemporanilor, oricât de departe s-ar fi aflat locul lor de desfășurare.

După ce ai văzut scurgându-se o jumătate de veac pe acest pământ, unde nimic nu e sigur, ce plăcere încerci să-ți întorci gândurile dinspre viitor, să le îndrepti spre trecut, să mergi pe firul timpului ca să regăsești senzațiile unei vârste îndepărtate de noi, să revezi în gând locuri și imagini ce ți-au fost dragi!

Aceste amintiri de suflet, făcând să dispară distanțele parcurse, trezesc în inima noastră emoții care poartă încă tot fiorul bucuriei ori melancolia fericirii sau nefericirii de care au fost străbătute vremurile trecute. E plăcut, în fine, ca, înregistrând fapte pe care memoria le-a reținut doar confuz, să-ți înțelegi acțiunile și să le privești la rece și independent de cauzele care le-au determinat în timp.

Acesta e principalul mobil care m-a făcut să găsesc o plăcere deosebită de a-mi aduna memoriile.

PARTEA I
1798-1854

M-AM NĂSCUT ÎN ORAȘUL ARNĂUTCHIOI¹, pe Bosfor, spre sfârșitul anului 1798². Mă precedaseră două surori³, dar au fost smulse vieții la vârsta cea mai fragedă, înainte ca eu să fi avut sentimentul că le-am cunoscut.

Familia mea e originară din Epir.⁴ Pe la sfârșitul secolului al XVII-lea, numitul Draco și-a părăsit locurile natale ca să se stabilească la Constantinopol; valorificându-și acolo meșteșugul, a putut da copiilor săi o educație convenabilă și o situație solidă. Nepoții săi au fost: Mihail Suțu*, domn al Țării Românești, bunicul omonimului său**, care în 1819 a avut domnia Moldovei, Nicolae⁵, bunicul meu, dragoman al Porții, și alți doi frați, ale căror nume îmi scapă⁶. Această ramură a avut numeroși descendenți; mai mult de 70 sunt în viață⁷.

Tatăl meu, principele Alexandru Suțu***, era fiul lui Nicolae și nepotul principelui Mihail Suțu (cel bătrân). Mama mea, domnița Eufrosina⁸, era fata principelui Alexandru Callimachi, sora principilor Scarlat și Ioan Callimachi, masacrați la începutul Revoluției din 1821.

---

* Mihail I (Draco) Suțu a domnit în Țara Românească în 1783–1786, 1791–1793; a fost căsătorit cu Sevastia Callimachi.

** Mihail II (Grigore) Suțu a domnit în Moldova între 1819 și 1821. Ulterior a fost ministru al Greciei la Paris și Petersburg. A murit în 1864.

*** Alexandru Suțu a domnit în Țara Românească în 1802 (caimacam) și 1806 (cu întreruperi, în decembrie, neocupând efectiv tronul) și apoi între 1818 și 1821. În Moldova a domnit între 1801 și 1802.

Tatăl meu fusese numit principe al Moldovei în 1800. Urcarea pe tronul Principatelor era țelul la care aspirau fără încetare aleșii familiilor grecești stabilite la Constantinopol și cunoscute mai ales sub denumirea de familii din Fanar sau fanariote⁹.

În jurul acestor familii predestinate roiau o mulțime de indivizi care formau curtea lor prezumtivă. Să-ți distrugi concurenții și, pentru a ajunge la țintă, să folosești mijloace necinstite, a căror utilizare turcii nu făceau decât s-o încurajeze – aceasta era îndeltnicirea permanentă a grecilor din Fanar; luptă neîncetată a cărei miză era totdeauna averea și, foarte adesea, viața lor. Cei care fuseseră într-atât de norocoși ca să-și atingă, trecând peste mii de primejdii, țelul mult dorit al sacrificiilor lor nu erau defel siguri că se vor împărtăși din el; o influență din afară, o răsturnare politică, o schimbare de guvern, o intrigă când nu te așteptai provocau rechemarea principelui și înlocuirea lui cu fericitul zilei.

În timpul domniei lor trecătoare, principii căutau, pe bună dreptate, să se despăgubească de sacrificiile făcute și să se căpătuiască îndeajuns pentru a face față nenorocirilor lor viitoare. Asta era trista existență a grecilor la Constantinopol, determinată de viclenia, sălbăticia, rapacitatea și slăbiciunea turcilor. Ca principii, erau despuiați înainte de investitură și după cădere; ca dragomani ai Porții, aveau sabia lui Damocles deasupra capului. Influențele din afară, la a căror remorcă era atașată politica Porții și pe care o bătălie sau un tratat le făcea atât de des schimbătoare, provocau la Constantinopol frământări al căror preț era viața dragomanului.

Constantin¹⁰ și Grigore Ghica¹¹, bunicul meu dinspre tată¹², Ioan și Alexandru Suțu¹³, principii Panaiot și Dimitrie Moruzi¹⁴ sunt în acest sens pilde însângerate, a căror amintire am păstrat-o. Nu vorbesc încă de măcelul de la 1821.

În ciuda puterii precare, dar absolute, cu care principii greci erau investiți, în ciuda constrângerii ce-i apăsa, au fost totuși unii care au lăsat în Principate monumente nepieritoare; mai multe așezăminte pioase ori de utilitate publică invită încă la recunoștința celor nepărtinitori față de principii care au avut meritul să le ridice cu fonduri de care puteau dispune după plac.

Numit domn al Moldovei, tatăl meu s-a grăbit să ajungă la destinație cu părinții săi, cu suita și familia lui formată din mama, eu și o soră cu un an mai mică. Rumelia era atunci prădată de bande de hoți, a căror îndrăzneală egala neputința Porții de a-i stârpi.

Una dintre căpeteniile de tâlhari, având 500 de voluntari în subordine, numitul Carafeize, s-a hotărât să atace caravana noastră în timpul călătoriei; se bănuia că fusese plătit pentru aceasta de o mână dușmană.

Tatăl meu, prinzând de veste, a hotărât să călătorească pe mare; ne-am imbarcat pe vase cu patru perechi de vâsle, urmând coastele Mării Negre. Când marea era agitată, trăgeam la mal datorită înțelegerilor pe care tatăl meu le avea cu autoritățile învecinate litoralului. Ca să nu-i alerteze pe bandiți, aceste popasuri tainice aveau loc cu toate precauțiile imaginabile; ne adăposteam în corturi pe câte o plajă pustie, unde domnea liniștea cea mai adâncă; noaptea nu se făcea nici un foc, de frică să nu ni se descopere ascunzătoarea; ne culcam îmbrăcați pe nisip, gata să fugim la primul semn.

Într-o dimineață, tata a fost informat de o față bisericească ce locuia pe litoral că acel tâlhar, Carafeize, era pe urmele noastre. Trebuia să ne imbarcăm imediat, dar marea era agitată. Pericolul era la fel de mare și în față, și în spate; era nehotărât.

Mama se resemnase prima să se ducă în radă, unde se aflau adăpostite ambarcațiunile noastre. S-a urcat pe vas, lăsându-se în voia lui Dumnezeu, în vreme ce toți ceilalți rămăseseră spectatori muți ai încercării sale curajoase.

— Gândește-te, îmi spunea, mulți ani mai târziu, mătușa mea, gândește-te la spaima și la disperarea noastră de atunci, când, la câțiva pași de mal, la intrarea în radă, am văzut dispărând ambarcațiunea pe care se aventurase. A fost un moment de stupeoare generală, urmat de altul de bucurie când am văzut vasul reapărând pe culmea valului care ni-l ascunsese până atunci.

Mama era femeia cea mai virtuoasă. La Arnăutchioi, locul de reședință al familiei mele, i se zicea sfânta Eufrosina. Fricoasă, de o abnegație desăvârșită, devotată practicilor religioase, dar fără

ostentație, nenorocirea o găsea resemnată, iar bunăstarea nu-i scădea cu nimic modestia și cu atât mai puțin natura optimistă și seninătatea chipului.

Domnia tatălui meu n-a durat decât doi ani, dar s-a remarcat prin aceea că unchiului său, Mihail Suțu, domnul Țării Românești, plecând în străinătate¹⁵, conducerea acestei țări i-a fost încredințată în același timp cu cea a Moldovei. De atunci și-a pus pe pecete însemnele celor două principate.

În 1804, tatăl meu a fost numit din nou domn al Moldovei. S-a dus acolo cu toată familia, dar n-a rămas decât câteva zile, evenimente din afară determinând înlocuirea lui cu principele Moruzi¹⁶. Am păstrat vag în minte întoarcerea noastră la Constantinopol, în timpul căreia am fost escortați de o gardă nedisciplinată ce ne fusese dată de faimosul Cara Mustafa¹⁷, pe atunci pașă de Silistra și prieten credincios al tatălui meu.

Tatăl meu a ocupat tronul Țării Românești în 1806, în momentul izbucnirii războiului între Rusia și Poartă. A plecat singur și s-a dus în tabăra turcească de pe malul drept al Dunării, Principatele fiind deja ocupate de trupele rusești.

Familia noastră era atunci compusă din șapte copii, cinci băieți și două fete. Trec sub tăcere o perioadă de șase ani care n-a lăsat nimic deosebit în mintea mea, dacă n-ar fi decât suferințele morale pe care nu-mi era încă dat să le împărtășesc și – ca fapt grăitor – revoluția care l-a pus pe sultanul Mahmud* pe tronul destinat lui Selim¹⁸. Acest sultan, autorul reformei care avea drept scop distrugerea ienicerilor, fusese depus de această gardă pretoriană atotputernică. Pașa Cara Mustafa, de care a fost deja vorba, devotat lui Selim, venise la Constantinopol cu un contingent puternic ca să-și neutralizeze dușmanii, dar a fost zdrobit de numărul lor. Împresurat fără șansă de scăpare, Cara Mustafa a sărit în aer cu ai săi,

---

* Mahmud II, sultan între 1808 și 1839. I-a masacrat pe ieniceri în 1826 și a desființat acest corp de armată. A inițiat un complex de reforme administrative și militare (Tanzimat) care a pus imperiul pe calea modernizării.

dând foc unui butoi cu pulbere, iar Selim a fost sugrumat în închi-soarea din serai. De altminteri, în liniștitul oraș Arnăutchioi noi n-am resimțit defel contralovitura acestei revoluții.

II

ÎN 1812, PACEA FIIND ÎNCHEIATĂ*, i-au făcut tatălui meu – care până atunci nu avusese parte decât de ostenele și primejdiile funcției – răul de a-l chema la Constantinopol. Principele Caragea¹⁹, ajutat de Halet efendi, a cărui putere începea să se îtească în mijlocul acelei aureole în care avea mai târziu să strălucească, a fost numit domn al Țării Românești. Tatăl meu s-a întors acasă noaptea. I-am fost înfățișați de mama; era emoționat. Șase ani de despărțire ne schimbaseră într-atât, încât am făcut, ca să spun așa, cunoștință ca și cum nu ne-am fi văzut vreodată. Tatăl meu avea o ținută severă, care oglindea un caracter ferm și un suflet nestăpânit; barba deasă îi albise de suferințe și din cauza sorții schimbătoare. Pe atunci avea cam 54 de ani.

Abia venit în sânul familiei, a început să se îngrijească atent de învățătura noastră; asista adesea la lecțiile noastre de limba greacă și franceză și predă el însuși celor doi copii mai mari limbile orientale, pe care le cunoștea perfect.

Nu departe de apa Arnăutchioiului (zisă Curentul Diavolului) aveam grădini vaste în terasă, înfrumusețate atât de mâna omului, cât și de natură și care erau terenul nostru de joacă; dar locul de odinioară al casei era pustiu; focul, atât de des la Constantinopol, trecuse peste ea.

La câțva timp după întoarcerea tatălui meu, ne-am mutat în spațioasa casă a vărului său Costache Suțu (supranumit Chebapi), aflată în cealaltă extremitate a orașului.

---

* Pacea de la București între Imperiul Otoman și Rusia, în urma căreia Basarabia este cedată Rusiei. V. *infra*, cap. VIII.

Costache Suțu, legat printr-o strânsă prietenie de tatăl meu, dependent de averea acestuia, fiindu-i și agent oficial, dobândise, datorită meritelor sale, o influență considerabilă la Constantinopol; la vremea de care vorbesc murise²⁰. Soția lui, dovedind prin comportarea sa ciudată că se smintise, fusese închisă într-o mănăstire.

Casa nu era prin urmare ocupată decât de copii, în număr de nouă, patru băieți și cinci fete. Cel mai mare trebuie să fi avut atunci 20-23 de ani; eu aveam 14-15 ani.

După ce terminam lecțiile, eram liberi să facem ce vrem și să ne jucăm în grădinile imense ale casei. Conviețuirea a două familii numeroase ne-a folosit de două ori: ne-a stimulat la învățătură, ca și la exercițiile fizice, care ne mențineau sănătatea. Dimitraki²¹, al doilea fiu al lui Costache Suțu, același care avea să moară în Batalionul Sacru, în Țara Românească, martir al Revoluției din 1821, făcea alături de noi lecții cu Gheorghe Seruius. Era cel mai mare dintre noi și prin urmare cel mai puternic; lovea cu succes mai ales cu piciorul, spre disperarea noastră. Neputându-i rezista, ne răzbunam prin mii de farse sau șotii tinerești, care ne erau întoarse cu dobândă, după metoda pomenită mai sus.

Stătea într-o cameră izolată în mansarda casei, avându-l drept vecin pe profesorul nostru de care am vorbit. Într-o zi, unuia dintre noi i-a venit ideea să ascundă calpacul¹ lui Dimitraki sub cuvertura patului, în nădejdea că, așezându-se pe el, îl va turti; dar farsa a avut o urmare mult mai caraghioasă, care ne-a făcut să ne amuzăm pe seama lui mai multe zile de-a rândul.

Dimitraki a intrat în cameră să se culce. După ce s-a dezbrăcat, și-a ferecat ușa, a stins lumânarea și s-a pregătit să se bage în pat; dar abia a atins cu vârful picioarelor partea îmblănită a calpacului și, închipuindu-și că are de-a face cu un animal mai mult sau mai puțin sălbatic, a sărit în sus îngrămădind, cât de strâns a putut, cuvertura în jurul animalului, ca să-i taie orice posibilitate de mișcare.

Odată treaba asta făcută, cu brațul rămas liber a început să-l croiască spre a-l doborî, dar pielea burdușită revenea la loc, scoțând

¹ Pălărie în formă de balon acoperită cu o piele de vițel (n. a.).

un muget surd care i-a întărit o dată în plus ideea ce i se năzărise. Loviturile s-au întetțit, dar animalul avea viață în el, nu glumă. Istovit de această luptă stearpă, a început să strige după ajutor; chemarea a fost auzită de profesorul nostru, care i-a alergat în sprijin. Ajuns la ușă, a întrebat:

— Ce e?

— Un animal în patul meu!

— Cum?

— Nu-i pot veni de hac!

— Deschide-mi atunci ușa!

— Îl țin sub cuvertură și nu-l pot slăbi!

— Și eu ce să fac?

— Forțați ușa, grăbiți-vă!

Ușa a fost forțată, s-a aprins lumânarea și, ridicând cu infinită grijă un colț al cuverturii, s-a găsit calpacul stâlcit tot de lupta inegală pe care o dusese. Inutil să mai spun cât de exploatată a fost această farsă în detrimentul amorului propriu al bietului Dimitraki.

Zilnic, dinspre mare, care scălda zidurile casei, se desfășurau o sumedenie de scene, înveselind momentele noastre de odihnă. Rada de la Arnăutchioi era totdeauna plină de o mulțime de vase de comerț, ancorate adesea la doi pași de ferestrele noastre. Ancorarea, plecările, rafalele de vânt, izbiturile, odihna marinarilor nu erau singurele lucruri care ne interesau; pescuitul care se făcea într-o mie de feluri, sub ochii noștri, ne atrăgea de asemeni atenția; când un năvod acoperind un spațiu uriaș, în care se prindeau cantități apreciabile, când plase așezate vertical în calea scrumbiilor, unde în fiecare ochi se zbătea câte un pește. Sau pescuitul tonului: fie că se făcea cu undița în plină mare, fie că se folosea harponul, atunci când vântul puternic dădea un fel de ameteală acestor pești, ridicându-i la suprafață și aruncându-i pe mal aproape fără cunoștință. Pescarii erau totdeauna la concurență cu mulțimea de pescăruși ce scoteau strigăte ascuțite sau cu stolurile de cormorani care se năpusteau asupra mării în căutarea prăzii.

Pescuitul era de altfel o distracție preferată căreia ne consacram, când vremea o îngăduia, fără să ieșim din casă. Cu o bucată de

plasă făceam rost de creveți, ce slujeau ca momeală, și limpezimea apei ne îngăduia să urmărim cu privirea mișcările peștelui până în clipa fatală pentru el.

Pe atunci în orașul Arnăuțchiori nu locuiau decât creștini. La fel în vecinătatea strâmtorii, spre Marea Neagră. Religia se putea deci practica cu mai multă libertate și adesea se depășea limita de toleranță căreia orice guvern înțelept ar fi trebuit să-i pună stavilă. Evreii frecventau puțin orașele nelocuite de turci, căci ajungeau obiectul a tot felul de jigniri, care, după credința poporului, treceau drept lucru meritoriu: de pildă, dacă un evreu, negustor de pește, purtând pe cap panerul plin cu marfă, trecea pe chei, era bombardat cu bulgări de zăpadă sau alte proiectile lansate de la bordul navelor și nu scăpa până când nu erau împrăștiți pe caldarâm toți peștii.

În timpul Săptămânii Patimilor nici un evreu nu îndrăzneă să se arate. Ștregarii din Arnăuțchiori, prinzând un contravenient, i-au uns barba cu smoală și i-au dat foc; nenorocitul a alergat să se arunce în mare ca să scape de arsură. Aceste pușlamale, cunoscute pe întregul Bosfor, dobândiseră dreptul de a arde în efigie un evreu în noaptea de Vinerea Mare. Pentru aceasta împopoțonau un manechin cu un costum evreiesc din cele mai rufoase, îi spânzurau de umăr o traistă prăpădită și-l plimbau în procesiune prin oraș toată ziua de Vinerea Mare, psalmodiind o grămadă de invective dintre cele mai grosolane contra poporului lui Israel. Astfel adunau bani pentru lemnele necesare rugului, dar la căderea serii puneau mâna pe orice obiect aflat la îndemână ca să întrețină focul. Am văzut așa odată târând în goană pe străzi un vas eșuat la mal și a cărui șterpelire proprietarul desigur n-o putea bănuși. În felul acesta o pălălaie uriașă era întreținută până în zorii zilei în piața mare a bisericii și arderea manechinului, care se făcea în aclamațiile poporenilor, răzbuina creștinătatea pentru păcatul original al națiunii evreiești.

III

DAR NU TOATE SCENELE care se petreceau pe mare erau la fel de distractive; unele erau lugubre. Într-o vreme când poliția era inexistentă la Constantinopol, iar slăbiciunea guvernului se vădea în toate împrejurările, aveau adeseori loc încăierări între mateloți și localnici – mai totdeauna între ionieni și muntenegreni sau bulgari, care-și aveau o așezare nu departe de Arnăutchioi. Era o luptă de la om la om care uneori dura două sau trei zile. Marinarii se împărștiau pe străzi, se ascundeau pe după ziduri ca să-și pândească dușmanii; îndată ce-i vedeau, se aruncau asupra indivizilor izolați și neînarmați și începeau să mânuiască pumnalele. Poliția nu se ostenea defel să oprească sau să reprime aceste dezordini; diplomația intervenea uneori, și atunci vinovații erau iertați și se imbarcau ca să-și continue drumul sub protecția unui pavilion puternic.

Într-o zi, pe când priveam de la fereastra mea un bric grecesc acostat nu departe de țărm, l-am văzut alergând într-o uliță care trecea pe sub arcada casei noastre și gonind apoi pe plajă pe căpitanul navei, urmat de o mulțime dezlănțuită care arunca cu pietre și cu tot felul de obiecte în el. A strigat după barcă, dar, văzându-se încolțit din toate părțile, s-a aruncat îmbrăcat în apă, tot în bătaia proiectilelor, și a înotat până la scara navei. Ajuns pe punte, a strigat:

— La arme, copii!

Într-o clipită, armele erau îndreptate spre agresori. După ce i-a somat în zadar să se retragă, a tras o salvă în aer, ale cărei proiectile au ciuruit ferestrele casei noastre. Îmi schimbasem locul ca să fiu mai aproape de desfășurarea scenei; fereastra pe care o părăsisem a fost lovită de trei proiectile, dintre care unul a trecut prin geamul aflat în partea opusă și a căzut în camera alăturată.

Casa noastră, ale cărei temelii erau sub apă, se afla de altfel, datorită poziției ei, expusă unor asemenea necazuri; ba un catarg trecea printr-un geam, ba o izbitură dărâma o parte din zid. De obicei tatăl meu își petrecea dimineața așezat la o fereastră care dădea spre mare și ale cărei perdele erau mai mereu trase. De

câteva zile o navă grecească era ancorată în fața geamurilor noastre. Căpitanul și echipajul fiind coborâți pe uscat, un mus, rămas singur, s-a apucat să mânuiască o armă de foc; lovitura pornește și un glonte trece prin fereastra lângă care se afla tatăl meu, la distanță de o șchioapă de el. Convins că n-a fost un lucru premeditat, tata a interzis să se vorbească de acest incident, dar căpitanul, când s-a întors la bord, aflând de la ai lui ce s-a întâmplat, s-a apucat să-și facă datoria croind cu frânghia pe musul imprudent; au fost necesare insistențele noastre ca să înceteze pedeapsa.

Cu mulți ani în urmă, i se întâmplase tatălui meu același accident, dar atunci cu toate semnele unui gest intenționat. Era, tot așa, așezat la fereastra unei case, pe care o aveam la Therapia. S-a auzit un foc de armă, nu se știe de unde, și glonțul a spart geamul în dreptul capului tatei în clipa când, printr-o întâmplare providențială, se aplecase să caute ceva într-un coș de hârtii aflat în fața lui.

În timpul campaniei terminate cu pacea din 1812, aflându-se în tabăra turcească, cortul său a fost găurit în mai multe rânduri de proiectile trase chiar dinlăuntrul taberei. Pe atunci debandada era totală în această adunătură de bandiți căreia i se zicea armată. Căpeteniile, care la vreme de pace se declarau independente și îngrozeau Rumelia cu prădăciunile lor, până când erau doborâte prin vicleșug sau forță, răspundeau acum la chemarea steagului sfânt (*singiagi șerif*) cu trupele lor nedisciplinate, formând o masă pestriță, pe care neștiința într-ale strategiei a celor care le comandau o făcea și mai nepotrivită pentru război dacă se afla în spatele întăriturilor. Mi s-a povestit că, într-o noapte, o cămilă care ducea bucatăria unui pașă, speriată de cine știe ce, a luat-o la goană de-a lungul taberei. Fuga cămilei, la care se adăuga zăngănitul vaselor de aramă, a fost luată drept un atac improvizat al dușmanului. S-a auzit un strigăt de alarmă și debandada, în care fiecare încerca să scape, a devenit generală.

Printre guvernatorii de provincii adunați în tabără cu trupele lor se găsea și numitul Hagi Bechir, om crud și sângheros când i

se ivea prilejul. De la unul dintre oamenii aflați pe lângă tata și care mai înainte fusese în serviciul acestui pașă am aflat mai multe anecdote pe seama lui. Când porunca un supliciu, lua înfățișarea unui tigru setos de sânge: fața i se îngălbenea, vinele i se umflau, ochii îi ieșeau din orbite. Îndată ce vedea sângele curgând, o bucurie năpraznică venea să-i potolească surescitarea; își simțea inima liniștită și cerea ciubucul și cafeaua. Anarhia care domnea în Rumelia justifica oarecum rigoarea excesivă; dar când această rigoare, în loc să fie urmarea legii, nu era decât capriciul atotputernic al unui călău în toată puterea cuvântului, remediul era mai nociv decât răul.

— Vreau, spunea el ca să-și motiveze cruzimile, ca o femeie încărcată de aur și de bijuterii să poată traversa singură Rumelia în deplină siguranță, fără să fie tulburată.

Într-o zi au fost aduși în fața lui 15 inși învinuiți de furt. A poruncit să li se taie capetele; i-a înșirat în curte, s-a așezat la fereastră și gădele și-a început treaba sângeroasă. Ultimele două victime erau doi frați în floarea vârstei, care, văzând că li se apropie sfârșitul, se țineau îmbrățișați. Când le-a venit rândul, unul din ei a început să-l roage fierbinte pe pașă să cruțe viața fratelui său.

— Avem, spunea el, o mamă bătrână și frați de vârstă fragedă; eram sprijinul familiei noastre, dacă îi suntem răpiți amândoi, e pierdută. Tăiați-mi capul, dar lăsați-l să trăiască pe fratele meu!

— Nu, zicea celălalt, iertare pentru fratele meu! E cel mai în măsură să ne susțină familia! Mânia voastră să se abată doar asupra mea.

Toți martorii acestei scene erau înduioșați, dar pașa rămânea neclintit. Tata, care se afla întâmplător acolo, a pus toată stăruința ca să obțină iertarea celor doi frați, dar, cu cât insistă mai mult, cu atât sporea turbarea pașei. Nu i-a iertat, și ultimele două capete s-au rostogolit pe caldarâm. Tata i-a atras atenția că mergea prea departe cu asprimea.

— Ei, principe, a răspuns el, dacă n-aș proceda așa, nici dumneata, nici eu n-am mai purta pe umeri blănurile noastre!

TABLA DE MATERII

Un fanariot întârziat, de Georgeta Filitti, 5
Notă asupra ediției, 33

Prefața autorului, 37

PARTEA ÎNTÂI, 1798–1854

1798–1820. Familia Suțu; primii ani ai lui Nicolae Suțu, 41. Educația fiilor principilor fanarioți, 45. Viața la Constantinopol, 49. Distracțiile fiilor unui principe fanariot, 52. Purtarea turcilor față de greci, 57. Viața în familia lui Alexandru Suțu, 60. O vară la Halki, 61. Alexandru Suțu ajunge din nou domn al Țării Românești; ceremonialul de investitură al unui principe la Constantinopol, 63. De la Constantinopol în Țara Românească, 68. Frații și surorile lui Nicolae Suțu, 69. Neînțelegerile între Rusia și Turcia, 70. *Canun namé* a celor patru familii din Fanar, 72. Căsătoria lui Nicolae Suțu, 72.

1821–1830. Boala și moartea domnului Alexandru Suțu, 73. Revoluția grecească proclamată de Alexandru Ipsilanti, 75. Nicolae Suțu și ai săi se refugiază în Transilvania, 76. Emigrația munteană la Brașov, 77. La vânătoare, 83. La Mehadia, 88. Unguri și greci, 93. Nicolae Suțu își duce familia în Bucovina, 95. Călătoria la Brașov și întoarcerea la Cernăuți, 95. Nicolae Suțu se stabilește la Domnești, lângă Iași, 98. Rușii intră în Moldova; depunerea domnului Ioniță Sturdza, 100. Tratatul de la Adrianopol; conducerea rusească și Regulamentul Organic, 100. Ciurma și holera în Moldova, 102. Sora lui Nicolae Suțu căsătorită cu baronul Meitani, 105. Vânătoarea în Moldova, 106.

1831–1834. Redactarea și confirmarea Regulamentului Organic, 130. Nicolae Suțu membru al unei comisii de revizie, 130. Călătoria la București, 130. Aplicarea Regulamentului Organic în Moldova; starea anterioară de organizare a țării, 131. Începuturile lui Nicolae Suțu în serviciul public, 133. Componenta Sfatului Administrativ, 133. Refacerea Regulamentului, 135. Mihail Sturdza numit domn al Moldovei; portretele principalilor boieri moldoveni, 137.

1834–1849. Instalarea lui Mihail Sturdza, 143. Sfatul său administrativ, 143. Caracterizarea domnului, 144. Luptele sale cu opoziția, 145. Adunarea Obștească sub Mihail Sturdza, 147. Consulii ruși; domnul Besack și Costin Catargiu, 148. Mihail Sturdza și tineretul. Complot francmasonic, 150. Căciula patrioților, 152. Lipsa de scrupule a lui Mihail Sturdza, 152. Cariera străbătută de Nicolae Suțu, 155. O conspirație boierească în 1833. Spiritul sofist al lui Mihail Sturdza, 157. Două scrisori ale lui Mihail Sturdza către Nicolae Suțu, 160. Frații lui Nicolae Suțu, 160. Călătorie în străinătate, 161. Logofătul Nicolae Canta, 162. Demisia mitropolitului Veniamin, 163. Domnul Sturdza se duce la băi, 163. Logofătul Constantin Sturdza prezidează Sfatul, 163. Misiunea lui Sekib efendi, 164. Prădăciunile lui Mihail Sturdza, 165. Nicolae Suțu părăsește serviciul, 167. Boala și moartea soției lui Nicolae Suțu, 168. Fiii lui Mihail Sturdza se întorc în Moldova, 170. Nemulțumirea publică împotriva lui Mihail Sturdza, 171. Dașkov încearcă să-l facă pe domn să-și schimbe purtarea, 172. Nicolae Suțu, logofăt al dreptății, 173. Mihail Sturdza și hotărârile tribunalelor, 175. Coteria lui Mihail Sturdza împotriva lui Nicolae Suțu, 177. Evenimentele din 1848 în Moldova, 180. Nicolae Suțu ostracizat la Pungești, 186. Scrisoarea lui Nicolae Suțu către Mihail Sturdza despre mișcarea de la Iași, 187. Reacțiunea, 187. Corespondența cu Aristarki pentru înlocuirea lui Mihail Sturdza, 189. Destituirea lui Mihail Sturdza, 189. Grigore Ghica, numit principe al Moldovei, 190.

1849–1854. Sfatul Administrativ al lui Grigore Ghica, 190. Intrigile lui Petre Rosetti și ale lui Teodor Balș, 191. Caracterizarea lui Grigore Ghica, 192. Relațiile lui Nicolae Suțu cu vodă, 195. Reglementarea cursului piastrului, 195. Părerea lui Grigore Ghica despre starea Moldovei și despre necesitatea unui domn străin, 197. Primii ani de domnie ai lui Grigore Ghica, 200. Nicolae Suțu părăsește serviciul, fiind înlocuit cu Nico Ghica, 205. Nota lui Nico Ghica cu acest prilej, 206. Grigore Cuza și instrucțiunea publică în Moldova; activitatea lui Laurian, 207. Bașotă, ministru al lucrărilor publice;

Vasile Ghica, vistier, 208. Nicolae I la Vozniscenko și domnii Moldovei și ai Țării Românești, 210. Procesul Iepureanu, 211. Principele Ghica are un acces de nebunie, 211. Nicolae Suțu, președinte al Consiliului în timpul bolii domnitorului, 214. Mutarea lui Grigore Ghica la țară, 215. Intervenția și ordinele Porții, 216. Depeșa Cabinetului rusesc, 217. Însănătoșirea domnitorului Ghica și întoarcerea sa la Iași, 218. Neînțelegeri cu Vogoridi, 220. Rușii ocupă Moldova, 221. Situația încurcată a domnitorului Ghica, 221. Grigore Ghica părăsește Moldova, 226. Administrația lui Sacken și a lui Uruzov, 227. Privire asupra domniilor lui Mihail Sturdza și Grigore Ghica; portretele celor doi domni, 227. Grigore Ghica reia în 1854 conducerea Moldovei, 232. Noul regim și măsurile liberale, 233. Libertatea presei, 235. Eliberarea țiganilor, 237. Impozitele introduse de Grigore Ghica, 238. Critica administrației și a politicii domnitorului Ghica, 240. Situația lui Nicolae Suțu pe lângă domn și intrigile țesute contra lui, 243. Demisia sa din funcția de secretar al domnului, 247. Semnificația termenului de fanariot, 248. Nicolae Suțu tăgăduiește că este fanariot, 251. În ce constă rusofilia lui, 252. Asupra problemei unirii Principatelor, 258. Despre chestiunea orientală: Războiul, 266. Pacea, 275.

PARTEA A DOUA, 1856–1863

1856–1859. Considerații generale asupra situației Principatelor după Tratatul de la Paris, 289. Căimăcămia lui Teodor Balș, 294. Moartea sa. Nicolae Vogoridi caimacam, 295. Nicolae Suțu refuză ofertele de serviciu, 298. Basily îl roagă pe Nicolae Suțu să ia comisariatul Basarabiei, 301. Întrevederea cu caimacamul și scrisoarea lui Basily, 302. Scrisoarea lui Nicolae Suțu către Talleyrand, 304. Ofisul lui Vogoridi către Sfatul Administrativ la părăsirea puterii, 305. Adresa Sfatului către Vogoridi, 305. Comisia interimară și alegerile pentru Adunarea Electivă a domnului, 306. Fizionomia Adunării, 307. Mihail Sturdza și fiul său, Grigore, candidați la domnie, 307. Progresiștii și reuniunile lor, 308. Alexandru Cuza ales domn al Moldovei, 309. E ales și domn al Țării Românești, 310.

1859–1863. Poziția domnitorului Cuza, 310. Starea de spirit în Țara Românească, 310. Greutățile create de Convenție domnitorului și radicalii, 312. Domnitorul se teme de conservatori, 313. Ministerele trecătoare din Moldova, 314. Kogălniceanu, 316. Anastasie Panu, 317. Radicalii în Țara Românească, 317. Barbu Catargiu și moartea sa tragică, 318. Relațiile lui Nicolae

Suflu cu domnitorul Cuza, 321. Prima sesiune a Comisiei Centrale, 322. Proiectul ei de constituție, 322. Coaliția partidelor extremiste, 323. Dizolvarea Adunării și noi alegeri, 324. Compoziția noii Comisii Centrale, 324. Activitatea acestei Comisii, 327. Unirea definitivă a Principatelor, 328. Dizolvarea Comisiei Centrale, 328. Nicolae Suflu se retrage din viața publică, 329.

PARTEA A TREIA, 1863–1865

Kogălniceanu și Adunarea, 333. Amânarea adresei. Refuzul plății dărilor, 333. Legea rurală și bugetul, 334. Lovitura de stat și plebiscitul, 334. Urmările loviturii de stat, 335. Chestiunea rurală, 337. Consecințe de prevăzut ale aplicării legii rurale, 338. Lipsuri ale noii organizări a țării, 343. Kogălniceanu după lovitura de stat, 346. Căderea lui, 347. Finanțele țării, 348. Reforme nechibzute: constrângerea corporală și abolirea pedepsei cu moartea, 350. Privire asupra situației țării sub administrația provizorie rusească, sub domnii regulamentari și sub principele Cuza, 352.

PARTEA A PATRA, 1866–1868

Răsturnarea principelui Cuza, 359. Atitudinea unei părți din garnizoană. Poporul și răsturnarea lui Cuza, 360. Prudență și dibăcie din partea celor care l-au răsturnat, 363. Domnul străin, 363. Principele Carol debarcă la Turnu-Severin, 364. Constituția din 1866 și situația țării, 364. Extrema stângă stăpână pe situație, 365. Ion C. Brătianu și principele Carol, 368. Dizolvarea Camerei și noi alegeri, 369. Dizolvarea Senatului, 372. Cabinetul Golescu și politica lui Ion C. Brătianu, 372. Situația critică a țării, 373.

Note și comentarii, 395